

գազրութեան պատճառաւ, եւրոպական Արեւելքի ամէնէն աւելի հետաքրքրական գաւառներէ մին է: Սակայն ամենաթեթեւ հարեանցի ակնարկ մ'իսկ իւր դրութեան, իւր վրայ կատարուած կոիւնքերու, ակնարկ մ'այն կերպին որով հետզհետէ կազմակերպուած են այն ժողովուրդները՝ բազմազան տարրերու բաժնուած, որոնք դրացի զանազան պետութեանց վրայ կը յենուն, ակն յայտնի՝ կ'ընէ իրեն քաղաքական կարեւորութիւնը:

(Corriere della Sera 28 ցուտի)

VICO MANTEGAZZA

ՄԱՅՐԻԿ

ՍԱՆՐԱՎԷՊ

○

Վերը կը լսուէր կաղամախի տերէներու սօսափունը, մերթ սաստիկ մերթ մեղմ. միակ շշնկոցն տարածուած մոխրագոյն դաշտին վրայ՝ նման հանդարտ թռիչի մը: Սպիտակ ծառերու երկու շարքերուն մէջ, դէպ ի հորիզոն, կը նեղնար ճամբան, ցեխոտ, ակօսներով արուած, տեղ տեղ փայլուն ջրալից փոսերով: Երկու կողմը տարածուող արտերն ծայր չունէին, գոյն չուէին: Երկնից մոխրագոյն մշուշն կը լուծուէր գորշ հողակողտերու վրայ, թանձր գիծ մը կը ձգէր հորիզոնին վրայ: Հոս հոն միայն տերեւթափ ուռնիներու շարք մը օդոյ մէջ առկախ կը բռնէր նարնջագոյն առիշտ գիծ մը՝ ամպերէն իջած լուսոյ երիզի մը նման:

Ոչ սին ծուխի, ոչ դօղանջ զանգակի, ոչ ձայն թռչելու:

Սակայն սե կէտ մը կը խըլվար ճամբուն վրայ. կին մը, միակ արարածն՝ որ պիտի կարենար, իրեն տրամութեամբը, չորս կողմը տարածուած անհուն ամայութեան բացարարութիւն մը տալ: Կինն՝ որ հեռուն կու գար ու հեռուն կ'երթար, շատ ուշ չէր գներ իրեն չորս կողմը եղած

բաներուն վրայ: Իրեն պարզ հոգին՝ միակ փափաքի մը մէջ ամփոփուած, արդէն շատ առաջ էր, ճամբուն վրայ շարժող ստուերն քիչ և տարտամ գաղափարներ ունէր: Ամէն վայրկեան զինքը շրջապատող բաներուն հետ կը խառնուէր ու կը զատուէր անոնցմէ: Կինն՝ երկայն ժամանակ քալելէն, այլևս չէր զգար քալելու ճիգն, և ոչ իրեն անձին ծանրութիւնը: Շատ անգամ այրուկ մը կը զգար կրունկներուն վրայ՝ ուր կը զարնուէին սանտալները, և ուսերուն վրայ՝ ուր կը խրէին կախուած երկու կողովիկներու չուանները: Միայն երբեմն երբեմն չորս կողմը զոնուող բաներու հետ հաղորդակցութիւն կը հաստատուէր՝ այլակերպեալ իբր յերազի:

Կինն կը տեսնէր որ դէպի իրեն կու գան շերտերով, գորշ և կանանչ գիծերով զարդարուն ծառերու սպիտակ բունքեր, նրման հակայ զինուորներու շարքերու: Ու մանք ունէին երկայն մօրուքներ, ուրիշներ՝ դաժման աչքեր, ոմանք սոսկալի սպիներ, կնկան լայն բացուած աչքերը սեւեռեալ էին իր ընկերներուն ետեւ ծածկուած ծառին վրայ, ու թարթիչներու սարսուռով մը կը սպասէին հանդիպման: Արողջ էութեամբն կը զննէր այն հակայ զինուորներն ծածուկ անձկանօք ճանչնալու անոնցմէ մէկն, մէկն միայն.... Չիւնուորներու տողանցումը վերջ չունէր: Երբեմն կինն իրեն ոտքերուն թեթև ձայնէն ու կաղամախիներու շրջիւնէն, աւելի որոշ կը զգար զինքը շրջապատող լուսթիւնն և անհունութիւնը: Անձկութիւնը զինքը կը պզտկցնէր ու աներևոյթ կ'ընէր. միայն ցունքերու բարախումն և ականջներու սուր խժոցը կը մնար, ճարածուած էր ցեխիւն մէջ ու լքեալ, իբրև հովէն մղուած չոր տերև մը, բիծ մը, կէտ մը: Ու յանկարծ, ցունքերու աւելի երագ բարախումն, ականջներու աւելի զօրաւոր խժոցն, — խմբեղ մը, զանգակներու դօղանջ մը, — կը սթափեցնէին զինքը և ոտքի կը հանէին: Ի սիրոյ մղուած մարդկային արարածը մեծ էր, ահագին էր ամենափոքր բաներու մէջ: Քայլը կ'ըլլար վազը, թռիչքը՝ Մա-

սեբը կը ցածնային նման եզերքի թուփե-
րու. Ղլագրգրիս ձեռքեր մէկդի կ'ընէին
տեսութիւնը խափանող ճիւղերը, ու աչ-
քիւր կը տեսնէին հոն, հոն՝ դաշտին խո-
րը... Կիներ կը ցնցուէր, ինքզինքը կը
գտնէր դարձեալ, ու շրթունքները կը կըծ-
կէին չտրուած համայրի մը ջրածգու-
թեամբ:

Մշուշը կը խտանար, հորիզոնը աւելի
կը նսեմանար. տիտուր օրը դանդաղօրէն
սեղի կու տար գիշերուան: Հոն՝ ուր ճամ-
բան առուակի մը եզերքն կամարածէ կը
դառնար, երկու բարձր և անշարժ ըս-
տուերներ երեցան յանկարծ:

Ձայն մը հրամայեց. — կեցիր.

Ու կինը կեցաւ, ոչ շուտով, ձիւս մը
շոգարձակ դունջէն երկու քայլ հեռու:

Մի և նոյն ձայնը հարցուց. — Ո՞վ ես,
սիր կ'երթաս:

Վանկերն իրենց շուրջը ունէին հնչուն
բակ մը որ շուտով կը գոցուէր մշուշէն:

Կինն զգաց բառերուն ուժգին ընդհա-
րումը. քայլ մը ետէ գնաց, ու մեծ ճիգէ
մը վերջ՝ որ կարծես դար մը տանց, հա-
ռաչեց խորագին: Չկրցաւ բան մ'ըսել:
Այն ատեն թանձրամարմին քաղաքացի
գինուորը ձիւն վար սահեցաւ, ու երիտա-
սարդ ընկերն մէկ ոստումով մօտեցաւ ա-
նոր: Երկու գինուորներն ծոցան ու կինը
գտնելով ձայն, իբր թէ իրենը չըլլար,
ըսաւ. — Զաւակս կը փնտոնմ:

Ապա հապճեպով ձեռքը ծոցը տարաւ,
դեղին ծրար մը հանեց ու յանձնեց գի-
նուորին: Թուղթիւրը կանոնաւոր էին, կըր-
նար շարունակել ճամբան:

— Դեռ շատ հեռո՞ն է, — հարցուց դե-
ղին ծրարը ծոցը դնելով:

— Ո՛չ, երկու քիլոմէթր. մենք ալ հոն
կ'երթանք, քեզի կ'ընկերենք:

Զիբը դարձուցին իրենց բարձր գաւակ-
ները, հեծաւ ձին թանձրամարմին գինուորը
ու հեռացաւ դանդաղօրէն. բայց միւսը
կնկան ուսէն վերցնել ուզեց կողովիկե-
րը, ու ապա անոր քովէն քալեց՝ ձին ե-
տէն քաշելով: Սանտալները ցիխին մէջ
կը մտնէին կ'ելլէին. կօշկի խթաններն

հազիւ ձայն կը հանէին, մերթ ընդ մերթ
ձի մը կը փոնչէր շառաչմամբ:

Կինը քովինին կը նայէր ու կը մտածէր
թէ ինչ պիտի պատասխանէ եթէ հար-
ցնէ... Այդ հարցմունքը կը ցնցէր բոլոր
իրեն լուծիւնը: Հարցմունքն սրտին խո-
րէն կը բարձրանար, կը բարձրանար, կը
տարածուէր, և հազիւ կը հասնէր խօսքի
սահմանը, այն բանին սահմանը որ ուրիշ-
ներուն ալ կրնար օգտակար ըլլալ, կը
ցրուէր ու վերստին վար կը գահավիժէր,
վայրկեան մը վերջը նորէն ամփոփուելու
և վշտի ու տառապանքի խաղերը ընկու-
համար: Այս վերադարձներու մէկուն պա-
հուն, գրեթէ առանց անդադրաւորաւ հար-
ցուց. — Այդ հիւանդանոցին մէջ շատ
վիրաւորեալներ կան:

Ընկերը հարցմունքը այս չէր, անոր
համար կարծեց թէ երիտասարդ գինուորը
իրեն չէր որ կը պատասխանէր, երբ ը-
սաւ. — Հիմա շատ չեն, վաթսուներէ չափ
են կարծեմ. դարձեալ գիտես որ հիւան-
դանոցը հարկը անկողնոյ համար է միայն:
Քիչ մը վերջ գինուորն հարցուց.

— Հեռո՞նէ կու գաս:

Կինն անորոշ ձեւ մ'ըրաւ ու պատաս-

խանեց պարզաբար. — Ապրումօծոյն:

Մութը կը թանձրանար, ծառերու գա-
զաթները աներևոյթ կ'ըլլային:

Շատ հեռուն, խորը, լոյս մը տեսնուե-
ցաւ, լոյսերու փալփիլը:

Ապա մեղմ աղմուկ մը որ երթալով
բարձրացաւ և եղաւ վազող ինքնաշարժի
շառաչ: Լոյսերը աւելի փայլ մը կ'առ-
նուին, ոմանք կ'երթային կու գային. ո-
րոշ կը լուսւր խարաղաներու ճայթու-
նը, ու վերջապէս կոչի և հրամաններու
ձայներ՝ որոնց կը տիրէր երբեմն երբեմն
զօրաւոր փողի մը ձայնը:

— Հասանք, — ըսաւ երիտասարդ գի-
նուորը:

Ու ձիւնէն մին խրխնջաց:

Կինը դանդաղ կը քալէր ու ետէ կը
մնար. ծանրութիւն մը, տեսակ մը տաղ-
տուկ, կը տիրէր վրան և զինքը ետէ մնա-
լու կը բռնադատէր:

— Յառաջ, մայրիկ, — գոչեց երիտա-
սարդ զինուորը, — ըսի արգէն թէ հա-
սանք...:

Անուշ խօսքը հնչեց կնկան սրտին խո-
րը և նոր մղում մը տուաւ իրեն:

Ծառուղին աւելի լայն և աւելի հաս-
տատուն ճամբու մը վրայ կը հանէր: Ա-
ջակողմ կային ստուներու թուփ կոյտեր,
լուսացնցող լայն աչքերով: Ստուերներ
խմբովին կ'երթային կու գային: Կը հըն-
չէին բոժոժներ: Լուսոյ ճառագայթներու
խուճ մը ողողեց ճամբան, բարձրացաւ
ստուներու վրայ, լուսաւորեց մարդիկը,
կառքերը, ձիերը, ապա անցաւ ինքնա-
շարժը, ու ամենայն ինչ աներևոյթացաւ
վերստին:

Լուսեան մէջ հեռաւոր փողի հնչիւն
մը կը լսուէր:

Կանթիլին զօրաւոր լոյսէն կ'ինն կը
թարթէր աչքերը. անձկութեան սոգու-
նութիւնը կը տեսնուէր դաշտերու արեւէն
այրած թուփ դէմքին վրայ:

Սպայ մը և քահանայ մը կը քննէին
թուղթերը. անոնց մօտեցաւ սպիտակա-
զգեստ հիւանդապահուհի մը:

Այն ատեն կնկան ամբողջ կեանքն ընդ-
գոգող հարցն վերջապէս գտաւ ձայն և
խօսք:

Փահանայն անուն մը տուաւ, սպայն և
հիւանդապահուհին մէջմէկու նայեցան, ու
վայրկեան մը վերջ սպայն պատասխա-
նեց. — Այո՛, հոս է:

Արեան հոսանք մը կարմրցուց կնկան
դէմքն. քայլ մ'առաւ անմիջապէս, չորս
կողմը դարձաւ իբր թէ քան մը փնտռէր,
ծոնցաւ կողովիկներուն վրայ առանց ուժ
ունենալուն զանոնք վերցնելու, ու գոչեց.
— Երթանք, երթանք... ո՛ր է:

Հիւանդապահուհին կը վարանէր: Քա-
հանայն ձեռքն կնկան ուսին վրայ դրաւ.
ու կ'ինն դարձեալ գունաթափեցաւ վարէն:

— Երանք հիւանդ է, — հարցուց ցած
ձայնով. — մեռնելու վրայ է. — ու ամբողջ
մարմնովը կը դողար:

— Ո՛չ... ո՛չ... — պատասխանեց քա-
հանայն, լրջութիւնը պահելով, — սակայն

կը հանգչի. լաւ կ'ըլլայ պատրաստել զին-
քը... Թերեւս դուն ալ հանգչելու պէտք
ունիս...:

— Ես, — գոչեց կինը վեր ցատկելով,
— Ես հանգչիմ, հայր իմ... Հազար մը-
դոն կտրեցի հոս գալու համար, և հիմա
գտայ զինքը... Թոյլ տուէ՛ք անմիջապէս
տեսնեմ զինքը. այո՛, գեղանի՛ օրիորդ,
թոյլ տուր որ համբուրեմ զինքը:

Վայրկեան մը լռութիւն, ապա ըսաւ
սպայն. — Առաջնորդէ՛ իրեն, իրաւունք
ունի, մայրն է:

Ու շարժեցան: Ողոյ մէջ մեղկացուցիչ
հոտ մը կար. Կանթիլներու կապուտակ
լոյսով հագիւ կը տեսնուէին անկողիննե-
րու սպիտակ եզերքները, ու կը լուսաւո-
րէր ապակի մը, մետաղէ գիծ մը: Քիչ
վերջ տեսան բարձրու մէջ թաղուած
զուլանները, սաւաններու վրայ դանդաղ-
ընէ շարժող ձեռքերը:

Հիւանդապահուհին կանգ առաւ անկող-
նոյ մը քով ուսկից խոնդոց մը կու գար.
քահանայն մէկդի քաշուեցաւ, ցուցնելով
հիւանդը կնկան՝ որ մէկ ոտտուով մօ-
տեցաւ անկողնոյն: Աչքերը լաւ կը տես-
նէին. կլոր և սոգոյն դէմք մը, շէկ թար-
թիչներու տակ՝ գոց աչքեր, մանկական
պզտիկ բերան մը՝ գոց... Կ'ինն ապշած
կը դիտէր, ձեռքերը բարձրացուցած. ա-
պա ետ քաշուեցաւ՝ միշտ դիտելով. դար-
ձաւ դէպ ի հիւանդապահուհին, ու թախ-
ծագին դէմքով մ'ըսաւ.

— Իմ գաւակս չէ:

— Չէ՛:

Կանթիլին լոյսով քննեցին նորէն թուղ-
թերը, բաղդատեցին զանոնք 47 թիւ ան-
կողնոյ վրայ կախուած ցուցակին հետ:
Ամենայն ինչ համապատասխան էր. ա-
նուն, մականուն, հայր, զօրագունդ. միայն
շուկատը կը տարբերէր:

— Իմ գաւակս երրորդ շուկատին մէջն
է, սա առաջին շուկատն է, — կը կրկնէր
կինը խղճուկ ձայնով: — Մնաց բարով,
դարձեալ կը փնտռեմ զինքը, մնաց բարով,
սա չէ՛ որ կը մեռնի... ու կը ժպտէր ար-
տասնելով: Քայլ մ'առաւ:

Սակայն 47 թիւ անկողնէն տկար ձայն մը լսուեցաւ, — Մայրիկ... ու կրկնեց հառաչանքով մը. — Մայրիկ...:

Կիներ դարձաւ, մօտեցաւ անկողնոյն.

— Սալվադորէ՛, — մըմնջեց:

Հոգեվարքին մէկ ձեռքը բարձրացաւ ու շոյեց մազերը:

— Սալվադորէ՛, զաւակս ... — Կիներ ծոնցաւ այն ղողղոջուն ձեռքին տակ, ու շրթունքները դրաւ անծանօթին ճակատին վրայ:

Հոն քնաց ծունկի վրայ, բոլորովին անզգայ, յուսահատ:

Դուրսը զօրաւոր հով մը փչէր, ու ծառերը, վշտալից հոգիներու խուճիկ մը նըման, կը հեծէին:

ՃՈՒԶԷՓՓԷ ՖԱՆԶՈՒԼԼԻ

ՄԱՀԱՊՀԱՐԱԴԱ

ԵՐԳ Ա.

ԳԻՐԲ ՍԿՋԱՆՅՑ

կամ

ԾԱԳՈՒՄՆ (ԱՏԻ-ԲԱՐՎԱ)

75-135

Պատմիչը յիշատակեց մի առ մի ուրիշ շատ նախահայրեր Մահապարադայի դիւցազանց մինչև որ կարգն հասաւ յիշելու թէ ինչպէս զերազանց ճգնաւորն վեհասա, վիչիզրավիրեայ թագաւորին, իւր խորթ եղբոր մահուանէն վերջ, որ առանց զաւկի մեռած էր, ըստ տագրութեան օրինաց՝ պէտք էր սերունդներ տալ անոր այրիներուն, Ամպիքայի եւ Ամպալիքայի:

Երկար եւ խիստ ճգնութիւնները եւ ա-

նապատակեաց կենցաղը վեհասայի դէմքն ահարկու ըրած էին և դժնէստեսիլ. այնպէս որ երբ Ամպիքա տեսաւ անոր մօտեանալը, սարսափէն աչքերը փակեց. և իրենց միութենէն ծնաւ կոյր զաւակ մը որ յետոյ եղաւ Տրդարաշղրա թագաւորը: Իսկ երբ վեհասա մօտեցաւ Ամպալիքայի, սա չփակեց աչքերը, բայց մօզունեցաւ և իրենց միութենէն ծնաւ զաւակը կոչուեցաւ Բանտա, այս ինքն է «զուճատ»։ Այս երկու զաւակները խնամուեցան ու դաստիարակուեցան իրենց Պհիսմա մօրեղբոր ձեռքով որ քաջ և իմաստուն մարտիկ մ'էր: Տրդարաշղրա ամուսնացաւ Կանտհարի իշխանուհւոյն հետ և անկէ ունեցաւ հարիւր որդիք և մէկ դուստր. առաջինն իր զաւակաց եղաւ Տուրեռտհանա, հօգոն ու յանդուգը, բայց միանգամայն խորագէտն ու չարը, ինչպէս բուն և անգութ էր իր եղբայրը Տուհասասնա: Բանտու երկու կիներ ունեցաւ, Քունդի (որ Բրդհա եւ կ'անուանուի) և Մաղրի. սակայն այս երկուքէն ալ իրեն ժառանգ մը չէր ծնաներ, պատանկութեան ժամանակ պրահմանէ մ'ընդունած անէծքին պատճառաւ: Իրեն և իւր երկու ամուսիններու աղօթքներն և ուխտերը վերջապէս գորովեցին աստուածները որ խորհրդական հարսնիքի միջոցաւ շնորհին իրեն ցանկալի զաւակը: Այս կերպով երեք որդիք ունեցաւ Քունդի. Եուտիշթրա, Տհարմա՝ արդարութեան աստուծմէն: Պհիսմա, վայու՝ մըրիկներու աստուծմէն. Արհունա, ինտրա՝ միջնորոտի աստուծմէն:

Մաղրիէն ծնան Ասվինները, լուսաւոր աստուածութիւնները և երկու երկուորեակներ, Նաքուլա և Սահատհա: Իրենց հայրազրին անունով այս հինգ զաւակները Բանտուիւրը կոչուեցան, մինչքեւ Քուրուիտ կը կոչուէին ընդհանրապէս իրենց մօրաքեւ զաւակները, իբրեւ սերունդք Քուրուի, բաց աստի թէ՛ առաջինները և թէ՛ յետինքս հաւատարապէս կ'անուանուէին նաև Պհարա (ուսկից ծագեցաւ դիւցազնեղբորութեան անունը) իրենց նախահայր Պհարադայի անուամբ, որ Տուչեանդայի և Սա-

1. Լաւ համարեցանք այսպէս տագրութեան օրէնք թարգմանել levirat մովսիսական օրէնքը, որով եղբայր մը պարտաւորաւ է իւր անգամակ մեռած եղբոր կնոջ հետ ամուսնանալ և զաւակ յարուցանել մեռելոյն անուանը շարունակելու համար: